

TALABALARDA IJTIMOIIY USTANOVKALARNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Bekbolayev Javlonbek Jumanazar o'g'li
Guliston Davlat Universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ijtimoiy ustanovkalar - bu insonning ijtimoiy muhitda boshqa odamlar bilan aloqalarini, ularning xulq-atvorini va fikrlarini shakllantiruvchi psixologik jarayonlar hisoblanar ekan, talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalarni qo'llash mumkin deb hisobladik, birinchi- muhokama va munozaralar bo'lib, talabalarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkonini beradigan muhokama guruhlarini tashkil etish kerak bo'ladi, bunda turli mavzular bo'yicha munozaralar o'tkazish orqali talabalar o'z fikrlarini himoya qilishni va boshqalar bilan baham ko'rishni o'rganadilar. Ikkinchi-ijtimoiy loyihalar- talabalarga ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan loyihalarda ishtirok etish imkoniyatlarini yaratish kerak bo'lib, bu, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi, keyingisi, volontyorlik- talabalarni volontyorlik faoliyatlariga jalb qilish, bu orqali ijtimoiy aloqalar va hamjihatlik hissini rivojlantirish zarur. Talabalarda o'zaro tajriba almashish ham alohida ahamiyat kasb etadiki, turli mavzular bo'yicha tajribali mutaxassislar tomonidan o'tkaziladigan seminarlar va master-klasslarda ishtirok etishlari maqsadga muvofiq bo'ladi. Mentorlik strategiyasi- tajribali talabalar yoki mutaxassislar yordamida mentorlik tizimini joriy etsa bo'ladi, bu orqali talabaning bilishini va ijtimoiy aloqalarini rivojlantirish mumkin bo'ladi. Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn platformalariga e'tibor qaratamiz- talabalar o'rtasida ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish uchun onlayn platformalar va guruhlar yaratish, onlayn kurslar, ya'ni ijtimoiy masalalar bo'yicha onlayn kurslar o'tkazish, bu orqali talabalar ijtimoiy bilimlarni oshirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Keyingi strategiya kreativ va san'at faoliyatlari bo'lib, bu erda biz san'at va madaniyat tadbirlari haqida gapiramiz, talabalarni san'at va madaniyat tadbirlariga jalb qilish ishlari ularning ijodkorligini va ijtimoiy aloqalarini rivojlantiradi deb hisoblaymiz. Shu erda teatr va drama haqida ham gapiradigan bo'lsak, teatr va drama faoliyatlari orqali talabalar o'z his-tuyg'ularini ifoda etishni va boshqalar bilan empatiya qilishni

o'rganadilar. Kognitiv va emotsional rivojlanish strategiyasi - talabalarga emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni taklif etish maqsadga muvofiq bo'ladi, ma'lumki bu, ularning boshqalar bilan ijtimoiy munosabatlarini, aloqalarini yaxshilaydi. Kognitiv jarayonlar esa talabalarga qaror qabul qilish, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Aynan shu erda o'qituvchilarning roli haqida gapirmaslikni iloji yo'q- o'qituvchilar va mentorlar talabalarning ijtimoiy ustunliklarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydilar. Ular talabalarni rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash va yo'l-yo'riq ko'rsatishda yordam berishadi va ular ijtimoiy muhit ham yaratishlari zarur: o'qituvchilar ijtimoiy muhitni ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi qilish uchun harakat qilishlari kerak bo'ladi.

Kalit so'zi: strategiyalar, ijtimoiy loyihalar, volontyorlik, o'zaro tajriba almashish.

Kirish

Aynan shu erda o'qituvchilarning roli haqida gapirmaslikni iloji yo'q- o'qituvchilar va mentorlar talabalarning ijtimoiy ustunliklarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydilar. Ular talabalarni rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash va yo'l-yo'riq ko'rsatishda yordam berishadi va ular ijtimoiy muhit ham yaratishlari zarur: o'qituvchilar ijtimoiy muhitni ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi qilish uchun harakat qilishlari kerak bo'ladi. Talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni rivojlantirish, ularning shaxsiy va professional hayotida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun muhimdir. Bizning fikrimizcha, yuqoridagi strategiyalar yordamida talabalar o'z ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishi, o'zaro aloqalarni mustahkamlashi va ijtimoiy mas'uliyatni anglashlari mumkin. Bu jarayonlar, shuningdek, jamiyatda samarali faoliyat yuritishlari uchun zaruriy asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'kidlash kerakki, talabalarning ijtimoiy fazilatlarini shakllantirish ham zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlar Tahlili:

K.K. Platonovning psixik holatlarni aniqlash uslubiga ko'ra esa ijtimoiy ustanovkalar shakllanish omili bo'lgan psixik faollikning aktiv yoki passivligi, tetiklik yoki so'lg'inligi muvaqqat yoki barqarorligi shaxsning ijtimoiy-psixologik faolligini belgilab beradi [133]. Binobarin, psixologik adabiyotlarda insonning "funksional holati" tushunchasi L.G. Dikoy, A.B. Leonova, V.I. Medvedev, K.K. Platonov, Yu. Strelkov, L.D. Shaynova kabilar tomonidan insonning funksional holatiga "faoliyatni bevosita yoki bilvosita belgilaydigan irodaviy harakatlar hosilasi sifatida qaraladi" [67; 96; 133; 197].

V.P.Zinchenko, B.G.Meshcheryakov tomonidan tahrirlangan psixologik lugʻatda organizmning funksional holatini “faoliyatni amalga oshirish xususiyatlarini (ularning ijobiy yoki salbiy taʼsiri jihatidan) belgilaydigan turli xil fiziologik tizimlarning faoliyat darajalarining birlashishi” deya eʼtirof etiladi [144].

Psixologiyada funksional holatlar har qanday faoliyatdan oldinroq boʻlgan ijtimoiy ustanovkalar shakllanishi tushunchasi bilan juda koʻp oʻxshashliklarga ega. Koʻrinib turibdiki, bir tomondan, funksional holat qoʻzgʻalish majmuasi (Sudakov K.V.), boshqa tomondan, tajriba shakli sifatida, shuningdek, faoliyatni amalga oshirishni taʼminlaydigan funksiyalar va fazilatlar xususiyatlarining kompleksi sifatida aniqlanganligini koʻramiz [176].

Bugungi kunda "hozir" ga urgʻu berish-bu zamonaviy yoshlarning ertangi kun, istiqbol haqida oʻylashni istamasligini tavsiflaydi. Bu qisman ming yilliklar boshidan kechirgan va boshdan kechirayotgan global iqtisodiy va siyosiy inqirozlarning natijasidir. Millenniums ertangi kundan voz kechishga harakat qiladi, bugun hamma narsani oladi: bu ularga noaniq "ertaga" umidsizlikni engishga yordam beradi. Shu sababli, zamonaviy yoshlarning koʻplab vakillari xavfli tadbirlarni boshlaydilar, ular tavakkal qilishdan qoʻrqmaydilar, chunki ular ongli ravishda va koʻpincha ongsiz ravishda "ertaga" ni sezmaydilar va uzoq muddatli istiqbolga ishonmaydilar. "Bugun" ga urgʻu berish ularga hayotning toʻliqligini his qilishlariga, oʻzlarini va bu dunyodagi oʻrnini his qilishlariga yordam beradi – bu oʻyinchilar uchun zarur ehtiyojdir. Zamonaviy yoshlarning barcha ijtimoiy munosabatlariga xos boʻlgan ushbu xususiyatlar zamonaviy yoshlar uchun muhim boʻlgan ijtimoiy ehtiyojlarda namoyon boʻladi.

Muhokama:

Umuman olganda, talabalarning ijtimoiy fazilatlarini shakllantirish taʼlim tizimining muhim yoʻnalishi hisoblanadi.

2.2.1- jadval

Talaba ijtimoiy sifatlarining taʼlimga taʼsiri.

Ijtimoiy sifat	Taʼlimga taʼsiri
Empatiya	Empatiyaning mavjudligi talabada tengdoshlarini yaxshiroq tushunishga, guruhda ijobiy muhit yaratishga va konstruktiv munosabatlarni saqlashga imkon beradi.
Tolerantlik	Guruhdoshlarining fikrlari, qiziqishlari va madaniy xususiyatlaridagi farqlarga nisbatan bagʻrikenglik koʻrsatadigan talabalar oʻrganish va

	o'zaro bilim almashish uchun ochiq va do'stona muhit yaratishga hissa qo'shadilar.
Muloqot qobiliyati	Yaxshi muloqot qobiliyatiga ega bo'lgan talabalar talabalar va o'rtoqlar bilan osonroq aloqa o'rnatadilar, guruh topshiriqlari va loyihalarida faol ishtirok etadilar, bu esa o'quv materiallarini yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi.
Yetakchilik	Rivojlangan yetakchilik fazilatlariga ega bo'lgan talabalar guruhdagi ishlarni samarali tashkil etishlari, qolgan talabalarni umumiy maqsadga erishish va ijobiy sinf jamoasini yaratishga undashlari mumkin.
Mas'uliyat	Ijtimoiy javobgarlik o'quv vazifalari va majburiyatlariga nisbatan ko'proq ongli munosabatni rivojlantiradi, bu esa o'rganish va o'z-o'zini tarbiyalashda yaxshi natijalarga olib keladi.

Ijtimoiy vaziyatlarni modellashtirish va nizolarni hal qilish kabi asosiy texnologiyalarni joriy etish talabalarga zamonaviy jamiyatga muvaffaqiyatli moslashish va boshqalar bilan uyg'un munosabatlarni o'rnatish imkonini beradi.

Shunday qilib, talabalarining ijtimoiy fazilatlarini o'quv jarayonining ajralmas qismi ekan, ular ijobiy ta'lim muhitini shakllantirishga ta'sir qiladi, har bir talabaning muloqot qobiliyatlari va shaxsiy o'sishini rivojlantirishga hissa qo'shadi. Ijtimoiy fazilatlarini shakllantirish usullaridan biri modellashtirishdir. Ushbu usul talabalar ijtimoiy ko'nikmalarni mashq qilishlari va boshqa odamlar bilan qanday munosabatda bo'lishni o'rganishlari mumkin bo'lgan muayyan vaziyatlarni yaratishni o'z ichiga oladi. Modellashtirish jarayonida talabalar ijtimoiy xulq-atvor misollarini kuzatishlari mumkin, so'ngra o'qituvchilar va tengdoshlaridan fikr-mulohazalar va tuzatishlar olish orqali ushbu harakatlarga taqlid qilishlari mumkin. Ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishning yana bir usuli-kooperativ ta'lim.

Natija:

Talabalar o'zlarining maqsad va vazifalarini anglab, o'z harakatlarini rejalashtirishlari, ularni belgilangan maqsadlarga muvofiq tartibga solishlari va kerakli natijalarga erishishlari mumkin. Biroq, o'z-o'zini hurmat qilish va o'zini o'zi boshqarish mustaqil ravishda rivojlanmaydi. Ularni shakllantirish uchun ma'lum texnologiyalardan foydalanish kerak. O'z-o'zini hurmat qilishni rivojlantirishning muhim usullari-bu o'quvchilarning atrofdegilar tomonidan erishgan yutuqlarini etarli darajada baholash va tan olish, shuningdek, muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda

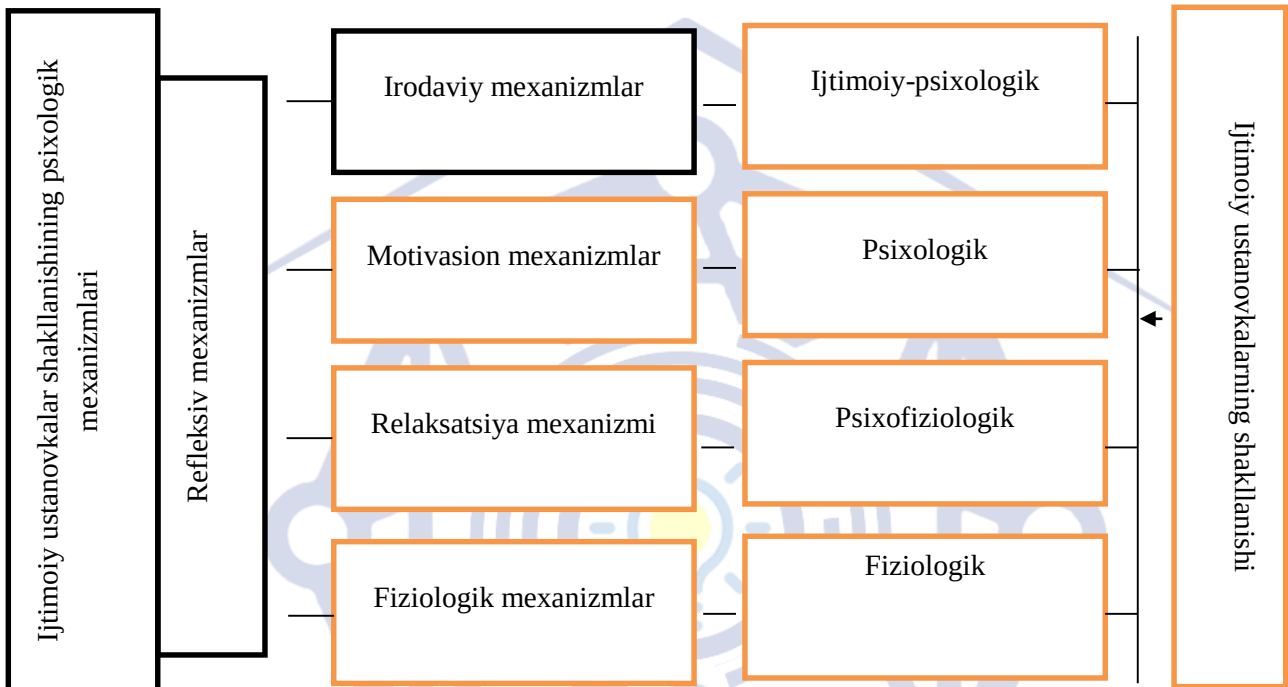
rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash. O'z-o'zini tartibga solishni rivojlantirish uchun talabalar rejalashtirish va nazorat qilish usullaridan, shuningdek, fikr-mulohaza va introspektsiyadan foydalanishlari foydali bo'ladi. O'quv jarayonida o'z-o'zini tartibga solishni talab qiladigan vaziyatlarni yaratish, masalan, murakkab muammolarni hal qilish yoki loyiha faoliyatini tashkil etish muhimdir. Ushbu asosiy texnologiyalardan foydalanish talabalarda o'ziga ishonch, mas'uliyat, mustaqillik va qat'iyatlilik kabi ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishga imkon beradi. O'z-o'zini hurmat qilish va o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish o'rganish motivatsiyasini, o'quv faoliyati samaradorligini va umuman shaxsni rivojlantirishga yordam beradi. Talabalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy usullaridan biri bu guruh loyihalarini amalga oshirishdir. Bunday loyihalar davomida talabalarga jamoada ishlash, o'rtoqlar bilan muloqot qilish, rollar va vazifalarni taqsimlash to'g'risida kelishib olish imkoniyati beriladi. Loyihani amalga oshirish jarayonida ular o'z g'oyalarini oqilona ifoda etishni, boshqalarning fikrlarini tinglashni va hurmat qilishni, muzokaralar olib borishni va murosaga kelishni o'rganadilar. Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishning yana bir muhim usuli bu aloqa bo'yicha treninglar o'tkazishdir. Bunday treninglarda talabalar samarali tinglashni, savollar berishni, o'z fikrlari va his-tuyg'ularini ifoda etishni o'rganadilar. Og'zaki bo'lmagan muloqotni rivojlantirish uchun mashqlar ham amalga oshiriladi: talabalar imo-ishoralarni, yuz ifodalarini, ovoz ohangini boshqarishni, his-tuyg'ularini va kayfiyatini ifoda etishni o'rganadilar. Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim nuqta-bu omma oldida nutq so'zlash. Talabalarga tinglovchilar oldida nutq so'zlash, o'z loyihalari yoki tadqiqotlarini taqdim etish imkoniyati beriladi. Ushbu amaliyot o'quvchilarga omma oldida gapirishni, o'z fikrlarini ishonchli ifoda etishni va o'z nuqtai nazarini oqilona himoya qilishni o'rganishga yordam beradi. Ushbu usullarning barchasi talabalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ular nafaqat samarali muloqot qilishda yordam berishadi, balki muloqotga ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantiradilar, boshqa odamlarning fikrlarini tinglash va hurmat qilishga o'rgatadilar.

Xulosa:

Psixologik adabiyotlarni o'rganish bu yoki boshqa hodisaning rivojlanishini ta'minlaydigan turli xil psixologik mexanizmlar mavjud degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Qolaversa, muayyan tadqiqotlar doirasida irodani tartibga solish mexanizmi (Lange N.N), irodaviy faoliyatda refleksivlik mexanizmlariga alohida urg'u beriladi.

Keltirilgan ushbu mexanizmlarning takrorlanmas individual jihatlaridan kelib chiqib, biz talabalarda ijtimoiy ustanovkalar shakllanishiga samarali hissa qo'shadigan refleksiv, relaksatsiya mexanizmi, fiziologik mexanizm, irodali va motivatsion mexanizmlarni aniqladik (rasmga qarang).

2.2.1-rasm. Shaxsning o'zini o'zi nazorat qilish mexanizmlari.

Ushbu modelda asosiy, umumlashtirilgan vazifani refleksiv mexanizm bajaradi, chunki uning funksiyalari asosida talaba-yoshlardagi hissiy barqarorlik sifatleri optimallashtiriladi.

Fikrimizcha, fiziologik mexanizmning funksiyasi esa yetakchi psixologik motivatsiyalar orqali aniqlanishi mumkin. Ushbu motivatsion tizim bir butun holda tashqi sharoitlarga faol moslashishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotimizning navbatdagi bosqichida ta'lim jarayonida talabalarda ijobiy ustanovkalarni shakllantirishga doir tadqiqotlar olib bordik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Л.С.Виготский. Развитие личности и мировоззрения ребенка // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А.Пузиря. – М.: Педагогика, 2009. – С. 161-165.

2. Виготский Л.С. Педология подростка. Сжч. И Л.С. Виготский. – М.: Педагогика, 2014. – Т. 4. – С.5 - 242.
3. Габдреева ГШ. Самоуправление психическим состоянием // Казань : Изд-во КГУ, 2006. – 64 с.
4. Гавршова Т. А. Новые исследования особенностей подросткового и юношеского возраста // Вопросы психологии. – 2007. – № 1. – С. 152-157.
5. Ганзен В.А. Системные описания в психологии // Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 2008. – 175 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Собрание сочинений в 6-ти томах // И Г.В.Ф. Гегель. – М.: Госиз-дат, 2009. – Т. 1. – 368 с.
7. А.А. Генки. Прогнозирование психофизиологических состояний // Я.: Наука, 2007. – 143 с.
8. Гирка Л.Д. Вербальные механизмы саморегуляции психических состояний // Дисс. ...канд. психол. наук. – Новосибирск, 2001. – 190 с.
9. Гриншпун КБ. Введение в психологию // М.: Институт практической психологии, 2003. – 152 с.
10. Дарвин Ч. О выражении эмоций у человека и животных // СПб.: Питер, 2001. – 368 с.
11. Денисовская Т.М. К проблеме развития личности // Психологический журнал. – 2007. – Т. 2. – № 6. – С. 37-43.
12. Джемс А.И., У. Психология // У.Джемс. – М.: Педагогика, 2008. – 367 с.
13. Дикая Л.Г. Исследование индивидуального стиля саморегуляции психофизиологического состояния // Психологический журнал. – 2004. – Т.15. – № 6. – С.28-37.

**Research Science and
Innovation House**

